SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Inovační aktéři a inovační prostředí v modernizační perspektivě

Müller, Karel

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Müller, K. (2008). Inovační aktéři a inovační prostředí v modernizační perspektivě. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, *44*(4), 627–651. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-61186

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.
Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:
This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.
By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

Inovační aktéři a inovační prostředí v modernizační perspektivě*

KAREL MÜLLER**
Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha

Innovative Actors and the Environment of Innovation in the Perspective of Modernisation

Abstract: The aim of the paper is to discuss the issue of innovation from the perspective of relevant sociological interpretative frameworks. The discussion starts with an assessment of evolutionary and institutional economic studies of innovation, which have contributed to a better understanding of the role of institutional and social factors in the formation of innovation resources and the performance of (innovating) firms and (innovating) nation states. The concepts of a national innovation system (Nelson), the learning firm (Lundvall) and the social system of production (Hollingsworth) are discussed to explain this contribution in more detail. They indicate a set of socio-cultural factors and circumstances that can be identified not only as implications of the techno-economic power of innovation but also as the autonomous factors that shape the performance of innovating actors. The EU Lisabon strategy is faced with a similar challenge: to balance the issue of competitiveness with environmental issues and social cohesion. The current debate over fulfilling its goals (the Kok report) offers good arguments as to how techno-economic and socio-cultural resources of innovation could be theorised and governed. In this article, selected methodological frameworks and databases (EIS 2005, EXIS) are applied in an analysis of the social forms and structures of national innovation systems. The final discussion refers both to the relevant concepts (the learning economy, knowledge societies, reflexive modernisation) and the analytical data in order to suggest a concept of innovation, which understands both economic and social factors to be productive resources of current innovation performance. The suggested interpretative framework is used to assess the structural dependencies and challenges of the innovation system in the Czech Republic.

Keywords: national innovation systems, innovation policy, learning economy, knowledge society, European Union, Czech Republic.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2008, Vol. 44, No. 4: 627–651

* Tato studie vznikla s podporou Grantové agentury České republiky, výzkumný projekt č. GA402/08/1798.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. Ing. Karel Müller, CSc., Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, U kříže 10, 158 00 Praha 5, e-mail: muellerk@fhs.cuni.cz.

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2008

Kontext výzkumu a formulace problému

Pojem inovace a jeho badatelské využití jsou přítomny v tematické struktuře všech sociálních věd. Reflektuje důsledky modernizačních procesů, které byly mobilizovány ideou pokroku a růstovými parametry řady sociálních oblastí. Tematizuje otázku růstu prostřednictvím změny, prostřednictvím pohyblivých struktur, což představuje základní charakteristiku současných společností. Pojem inovace byl nejaktivněji využíván v oblasti ekonomických věd [Schumpeter 1946; Nelson 1993; Fagerberg, Mowery, Nelson 2005]. Sílící podmíněnost mezi ekonomickým růstem a technikou, která začala být také ovlivňována obtížnější dostupností přírodních zdrojů, naznačila, že technické vědění obohacované vědeckými poznatky se stává perspektivním zdrojem konkurenční výhody. Tato souvislost se prakticky prosazovala v růstu kapacit průmyslové vědy a jejích vazeb k akademické vědě (zejména v Německu a USA). J. Schumpeter byl prvním badatelem, který tuto změnu koncepčně reflektoval a označil ji pojmem inovace [Schumpeter 1946]. Tematizoval tak změnu v jednání ekonomických aktérů v návaznosti na měnící se podnikatelské prostředí a v důsledku aktivnějšího využívání industriálních zdrojů (zejména vědy a techniky), která byla doprovázena vznikem výzkumných univerzit a průmyslových laboratoří a jejich pozdější těsnější interakcí [Cossens et al. 1990]. Výzkum inovací, který se rozvíjel v rámci ekonomických věd, byl v posledních dvou desetiletích podpořen praktickými potřebami a zaujal také významnou pozici v této vědní oblasti. Vedl k rozvoji empirických výzkumů, ke vzniku rozsáhlých databází o inovacích, nabízí jejich koncepční interpretace a opírá se o politickou podporu, která se výrazně projevuje např. v regulativní politice předních hospodářsky vyspělých zemí [European Commission 1995; Müller 2002].

Hledisko změny představuje klíčové téma sociologických výzkumů. Zejména pomocí dichotomie „tradiční – moderní" jsou zachycována napětí v podmínkách sociální reprodukce a vymezovány jejich formativní faktory. Příkladem takové situace byla reflexe negativních důsledků technovědeckých a technoekonomických forem růstu v západních společnostech. První reakce hledala řešení v aktivnějším využívání vědeckého vědění při tvorbě sociálních cílů a orientací lidského jednání [viz blíže Müller 2002: 119–125]. Tyto kroky však záhy potvrdily omezené možnosti vědy při formulaci sociálních cílů i rizika technokratického řešení takové výzvy. V atmosféře fungujících demokracií, kde jde zejména o možnosti artikulace konfliktů a o dosahování shody spíše než o technická řešení, se tento přístup ukázal neschůdným. Následně, a s touto zkušeností, byla pozornost orientována na důkladnější zkoumání sociálních důsledků vědy a techniky. V pohledu těchto poznatků se hledisko autonomně dosahovaného růstu (v ekonomice, technice i vědě) stávalo nesamozřejmým.[1] Důsledkem změn byla

[1] Prakticky se tak tematizuje zkušenost sociologických výzkumů, které vedly k porozumění, že jejich přínos nespočívá ve formulaci sociálních cílů a prostředků k jejich dosažení, ale v pečlivém sledování nezamýšlených důsledků lidského jednání [Giddens 2000: 18–20].

institucionalizace sociálních studií vědy a techniky. Jejich poznatky vedly nejen k rozvinutějšímu porozumění sociálních změn probíhajících v souvislosti s uplatňováním vědeckých a technických poznatků, ale také k poznání změn v samotných vědeckých institucích [Gibbons et al. 1994]. Popisovaly situace odmítání sociálních a kulturních dopadů vědecky a technicky založených projektů, při kterých se zřetelněji projevovaly (často skrývané či samozřejmé) sociální zájmy a kulturní důvody prosazovaných technických projektů [Nowotny, Scott, Gibbons 2001; Felt, Wynne 2007].

Obrys kontextu studia sociálních změn, který navazuje na ekonomická studia inovací, sociální studia vědy a techniky i praktické využívání jejich poznatků, nabízí širší sociálněvědní pohled na inovace. V evoluci tohoto pojmu a střetu jeho koncepčních interpretací lze totiž dobře sledovat, jaké okolnosti (zdroje i zájmy) měly inovační povahu a působily jako faktory změny. Tuto poznávací výhodu chci uplatnit nejen jako interpretační rámec při využívání dostupných analytických databází o inovacích, ale také jako příklad toho, jak se pojetí inovací vytvářelo, jaké okolnosti a sociální zájmy ho ovlivňovaly a jak se dosahovala shoda při jeho všeobecném přijetí v tom či onom vědním oboru. Již výše bylo naznačeno, že současné vymezení pojmu inovace bylo výsledkem cirkulace poznatků mezi schumpeterovsky orientovanou ekonomickou komunitou a regulativními orgány národních států [Dosi, Pavitt, Soete 1990]. V pozadí současné interpretace inovací v evropském kontextu lze identifikovat změny v orientaci odborné tvorby, v úloze expertů, v postupech veřejného či politického přijetí expertizy i v úloze politiků, úředníků a veřejných diskusí, které doprovázejí úsilí o růst inovační výkonnosti zemí i firem. Uvedené změny chci metodicky zachytit pomocí postupů orientovaných strukturační teorií, která směřuje výzkum jak na sociální formy organizace a distribuce zdrojů, tak i na aktivity situovaných jednotlivců a skupin a na měnící se způsoby institucionální reflexivity [Giddens 1992: 173–176].

V následném textu chci obhajovat tezi, že pochopení „linie příběhu" o formování inovačního prostředí v moderních společnostech, tak jak se utvářela v rámci evropských zemí, je důležitým prostředkem pro porozumění možnostem růstu vlivu inovací v domácím prostředí. Při interpretaci dostupných poznatků o inovacích však budu sledovat ještě specifičtější hledisko, které je naznačeno v předcházejícím odstavci. Tento poznávací problém formuluji následovně: v praktickém a politickém kontextu jsou dnes změny, které jsou označovány pojmem inovací, odborně reflektovány zejména prostřednictvím určitých směrů ekonomických věd; jejich poznatky vymezují (a omezují) porozumění souvislostem mezi zdroji a efekty inovací, avšak přinášejí i poznávací problémy, jejichž interpretace může být rozvinuta sociologickými přístupy. Zdůrazním, že jejich přínos spatřuji zejména v porozumění institucionálním změnám, které jsou dnes z velké části podněcovány dynamikou růstu technických a ekonomických faktorů.

Struktura příspěvku je rozdělena do tří částí. Úvodní část je věnována koncepčním přístupům, které se utvářely a utvářejí v kontextu inovačních politik a tzv. Lisabonské strategie v členských zemích EU. Druhá část využívá dostupné

databáze o inovacích v členských zemích EU pro analýzu inovační výkonnosti ČR. Třetí část je věnována diskusi, která nabízí možnost interpretace inovací nejen jako zdroje konkurenceschopnosti, ale také sociální soudržnosti.

Koncepce inovací, národních inovačních systémů a inovačních politik

Životnost Schumpeterovy interpretace inovací spočívá zejména v tom, že porozuměl technice jako vnitřnímu faktoru tržního mechanismu (prostředek konkurence), poukázal na formy spojení vědy s průmyslem (průmyslová věda) a zformuloval důsledky těchto změn pro fungování tržního prostředí a institucí (duch kapitalismu a tvůrčí destrukce). Pozitivně ho ovlivnila i Weberova interpretace moderních společností i obeznámenost s metodologickými spory, která mu umožnila vyhnout se poznávacím rizikům metodologického individualismu [Schumpeter 1946]. Schumpeterův komplexní pohled na inovace byl deformován zkušenostmi z uplatnění vědy a techniky v masové válečné a poválečné produkci. Ty vedly k zvýznamnění úlohy akademické vědy, ke „konstrukci" vědy jako sféry základního výzkumu, aplikovaného výzkumu a vývoje, které představují spolehlivé prostředky transferu vědeckých poznatků do sféry inovačních aktivit firem. Tento přístup je označován jako „lineární model" nebo model „tlaku vědy" [Müller 2002].

Od 60. let minulého století však dochází k proměně představ o zdrojích a důsledcích inovačních změn. Významnou úlohu zde sehrála neoschumpeterovská linie ekonomických studií. Poukazovala nejprve, že inovační zdroje firem nejsou podněcovány jen „tlakem vědy", ale také „tahem trhu" [Schmookler 1966]. Později pak zpochybnila předpoklad pojetí vědy a techniky jako externalit, formulovala přesnější poznatky o chování ekonomických aktérů (nelze ho redukovat na postupy univerzální racionality), na historickou a kulturně specifickou povahu ekonomických institucí, úlohu netržních faktorů při jejich budování a význam určité kombinace hierarchických a decentralizovaných (tržních) forem v jejich fungování. Tato linie ekonomických studií inovací vedla k formulaci návrhu tzv. *neredukcionistických předpokladů,* které by měly být přijaty v teoretických přístupech současné ekonomické vědy [Dosi, Pavitt, Soete 1990].

Uvedené stanovisko je nutno s odstupem času ocenit. Objasňuje, že výzkum techniky a inovací nepředstavuje pouze specifickou oblast ekonomických výzkumů. Je současně tématem, které nabádá k „metodologickému obratu" v ekonomických vědách. Tento výzkum však měl bezprostřednější vliv na specifikaci institucionálního rámce pro rozvoj inovací, který byl formulován v koncepci *národního inovačního systému* (NIS). Koncepce NIS byla podpořena dlouhodobým srovnávacím výzkumem inovačních aktérů v členských zemích OECD, který sice zjistil značnou rozmanitost institucionálního uspořádání v této oblasti, ale také umožnil identifikovat určité institucionální univerzálie pro podporu inovací [Nelson 1993]. Lze je charakterizovat třemi segmenty: (i) komplexním propojením vědy a techniky, které se vyznačuje jak určitým způsobem technického projektování a praktik,

tak systémem akademické vědy; umožňuje interakci mezi vysokou školou a průmyslem, jež je zdrojem dlouhodobějšího ekonomického růstu, (ii) inovační aktivitou soukromopodnikatelských aktérů či firem, která je chápána jako adaptabilita k novým okolnostem a má oporu ve vazbách k dodavatelům i odběratelům a (iii) aktivitou vlád, která podporuje inovační aktivity přímo nebo vytváří příznivé inovační prostředí pomocí monetární, fiskální, průmyslové i vzdělávací politiky.

Koncepce NIS zobecňovala zkušenosti členských zemí OECD z 80. a 90. let minulého století a byla přijata jako strategický rámec jejich regulativních praktik. Prosadila se také do strategicky orientovaných aktivit EU. Koncepční dokument k inovační politice [European Commision 1995] i následná organizační směrnice [European Commission 1996] aktivně využívají její interpretační rámec. Obdobný vliv se projevil i v analytické aktivitě, zejména ve výzkumných studiích a statistických šetřeních podporovaných OECD i EUROSTATem. Přijetí jednotné metodiky pro statistická šetření inovací [ČSÚ 2002], která probíhají každé dva roky již celou dekádu, poskytují rozsáhlou datovou bázi o inovační výkonnosti v členských zemích EU [Eurostat 2004b]. Jsou také prezentovány prostřednictvím tzv. *European Innovation Scoreboard* [Eurostat 2004a].

Koncepce NIS měla příznivý vliv na konstrukci a interpretaci velkého souboru srovnatelných dat, což umožnilo sledovat nejen zdroje NIS, ale také jejich efekty a výkonnost. Pro hodnocení této souvislosti byla využita *input/output analýza.* V návaznosti na soubor ukazatelů European Innovation Scoreboard (EIS) byly pro charakteristiku *vstupu* vybrány tři dimenze – stimulátory inovací (*innovation drivers*) zahrnující indikátory vzdělanosti; dimenze tvorby vědění (*knowledge creation*) charakterizující výzkumné zdroje a jejich využívání a dimenze inovačního podnikání charakterizující inovační aktéry a jejich zdroje. *Výstup* je charakterizován dvěma dimenzemi – využíváním inovací v aktivitě podniků (*application*) a dimenzí průmyslového vlastnictví zahrnující indikátory patentů, licencí, průmyslových vzorů a designu. Takto uspořádaná data byla využita pro výpočet souhrnného inovačního ukazatele (*summary innovation index* – SII) pro členské země EU-25 [Arundel, Hollenders 2005a; European Commission 2005b]. Pomocí takto agregovaného údaje byla utvořena typologie NIS a jednotlivé země zařazeny do čtyř skupin.[2] Uvedený ukazatel představuje bezpochyby značnou redukci pohledu na inovační prostředí jednotlivých zemí. Nicméně umožňuje srovnávat úroveň jednotlivých zemí. Tyto poznatky však vypovídají spíše o infrastrukturních předpokladech fungování NIS než o funkčních souvislostech mezi vstupem a výstupem NIS. Získaná data např. potvrzují, že „rovnoměrný výkon ve všech

[2] První skupina, která vykazuje nejvyšší míru SII a zahrnuje např. Finsko, Německo a Švýcarsko, byla označena jako vedoucí země; druhá skupina, do které se zařadila svým inovačním výkonem většina zemí EU-15, byla nazvána průměrnými zeměmi; třetí skupina je označena jako dohánějící země, kam se zařadila také ČR a většina nových členských zemí EU. Poslední skupina se vyznačuje značně nerovnoměrnou infrastrukturou, a tedy nedostatečnými předpoklady pro inovační výkonnost (*losing ground)* a zahrnuje např. Polsko, Slovensko, ale i Španělsko [Arundel, Hollanders 2005a].

pěti dimenzích podporuje inovační výkonnost" [European Commission 2005b: 6]. Jinými slovy, lépe vypovídají o tom, že nedostatečnost v určité dimenzi může způsobovat dlouhodobější pokles inovační výkonnosti, než o tom, který zdroj či vstup více ovlivňuje růst inovační výkonnosti.

Koncepce NIS je dnes také předmětem kritiky. Kritická diskuse je orientována zejména na dvě témata: (i) pojetí inovující firmy a (ii) úlohu tržních forem koordinace inovačních procesů. Námitky k prvně jmenovanému tématu byly formulovány návrhem na zdokonalení metodiky šetření inovujících firem, která byla formulována v tzv. *Exploratory Innovation Scoreboard* [Arundel, Hollanders 2005b]. Přínos těchto poznatků se týkal zčásti konkrétnější specifikace jednotlivých segmentů národního inovačního systému,[3] ale zejména zpřesnění pohledu na segment inovujících firem. Kromě podílu inovujících firem na celkovém počtu firem umožňuje i jejich rozčlenění podle typů inovujících firem. Arundel a Hollanders navrhují 5 typů firem podle jejich vztahu k inovacím: 1. firmy, které nevyužívají inovace, 2. strategické inovující firmy (*strategic innovators*); 3. firmy, které inovují podle okolností (*intermittent innovators*); 4. firmy, které využívají dostupnou techniku a přizpůsobují ji lokálnímu využití (*technology modifiers*), a 5. firmy, které již vyvinutou techniku přejímají (*technology adopters*). Podněty těchto analytických poznatků využívá Lundvall pro formulaci pojetí inovující firmy jako *učící se firmy*. V koncepční úrovni navrhuje Lundvall dva možné přístupy firem k řešení a spravování procesů učení [Lundvall 2005]: (i) model využívající výzkumné zdroje firmy (ve zkratce je označován jako *model STI* – science, technology, innovation) a (ii) model interaktivní, který je založen na různorodých zdrojích vědění a formách učení firmy (ve zkratce označovaný jako *model DUI* – learning by Doing, learning by Using, learning by Interacting). Prvně jmenovaný (STI) model počítá s osvojováním kodifikovaného vědění vytvářeného v kontextu vědy a techniky. Pracovník v laboratoři představuje klíčového aktéra v procesu učení. Výhodou tohoto přístupu je spolehlivá dokumentace/kodifikace vědění, které usnadňují šíření, osvojování i využívání takto zformovaného vědění. Interaktivní model učení (DUI) počítá s různorodými činnostmi, které ovlivňují inovační proces a proces učení v lokálním kontextu firmy. Uplatňuje se v bezprostřední komunikaci mezi výrobci a uživateli a jeho klíčovým aktérem je pracovník obsluhující zákazníka. Dokumentace a kodifikace této zkušenosti, která by měla být předpokladem učení, je obtížná.[4]

V návaznosti na mikrosociologické poznatky o souvislostech mezi formami

[3] Podle metodiky EXIS se doporučuje členit národní inovační systém na 6 tematických okruhů, jejichž statistické sledování je podpořeno adekvátními ukazateli. Jde o následující tematické okruhy: 1. diverzita inovujících firem, 2. trhy s příznivým vlivem na inovace, 3. toky vědění, 4. investice do inovací, 5. inovační dovednosti, 6. správa inovací [Arundel, Hollanders 2005b].

[4] Jensen et al. považují tento typ šíření vědění a učení jako alternativní způsob zobecňování vědění, který počítá s různými formami nedorozumění a klade důraz na jejich vyjasňování – opírá se tedy nejen o vysvětlení, ale také vyžaduje porozumění [Jensen, Johnson, Lorenz, Lundvall 2006].

organizace na jedné straně a tvorbou, cirkulací a uchováváním vědění na straně druhé je navrhována koncepce *sociálního systému produkce*, která chce objasnit obdobnou souvislost v makrosociálním a institucionálním pohledu. Formuluje tezi, že růst inovačního potenciálu je v rámci národních nebo regionálních celků podmíněn aktivnějšími interakcemi mezi funkčně členitými organizacemi, regulativními pravidly a zvyklostmi, které „interagují a vytvářejí komplexní konfiguraci…, protože jsou zakotveny v dané kultuře" [viz Hollingsworth, Boyer 1997: 2]. Uvedený přístup propojuje hledisko sebezájmu s hlediskem všeobecně přijímaných závazností. Institucionální rámec v této perspektivě pak zahrnuje jak aktivity jednotlivců, které se projevují zejména v sociálních nerovnostech (výkonu a distribuce), tak proces všeobecného přijetí a zdůvodnění takto vznikajících nerovností a jejich stabilizaci v institucionálním uspořádání. Hollingsworth a Boyer blíže sledují vliv decentralizovaných – horizontálních – forem koordinace (uplatňující autonomii aktérů, lokální i časový kontext transakcí a obecně platnou závaznost pravidel) a centralizovaných – vertikálních – forem (uplatňující hierarchické principy závislosti a dominance, koncentraci zdrojů a funkční rozhodování). Tento přístup pak umožňuje analyticky zkoumat otevřenost či uzavřenost jednotlivých koordinačních způsobů, vliv formálních a neformálních prostředků koordinace (psaných nebo nepsaných pravidel, autority nebo důvěry), forem kontroly i jejich vazby k místu a času.

Výše uvedená diskuse k inovacím, která probíhá v rámci neoschumpeterovsky orientovaných ekonomických studií, je konfrontována s řešením několika *výzkumných problémů*, které bych chtěl nyní shrnout. První z nich se týká přesunu úhlu pohledu na inovace z makroekonomické na mikroekonomickou perspektivu. Problém, který zde vzniká, se týká vyhodnocení mikroekonomicky orientovaných poznatků pro hodnocení národních inovačních systémů. Tento problém je řešen dvěma způsoby. První hledá řešení v dokonalejší agregaci těchto údajů do souhrnných ukazatelů. Druhý více sleduje kvalitativní hledisko a formuluje typické situace pro kombinaci faktorů ovlivňujících inovace. Při výzkumu inovujících firem se uplatnila metoda jejich *typizace* podle schopnosti kombinace (funkčně) různorodých zdrojů nebo podle forem vnitřní organizace a procesů učení. Při výzkumu inovačního prostředí byly možnosti typizace konstruovány zatím pro souvislosti mezi technickým typem výroby a formami její koordinace. Tyto výzkumy zobrazují rozmanitost forem koordinace a správy v současných tržních ekonomikách a jejich typické rysy podle historicky utvářeného sociokulturního prostředí.

Lisabonská strategie – pokus o reflexi ekonomických a industriálních zdrojů v evropském kontextu a jejich sociálních důsledků

Následující text sleduje hypotézu, která byla formulována v úvodu a uplatněna již výše při analýze kontextu vzniku a prosazení koncepce NIS. Na příkladě Lisabonské strategie chci doložit, že její vznik, formování a i způsob odborné

i politické reflexivity jsou ovlivňovány interpretačním rámcem, který se utváří v komunikativní interakci mezi odbornou komunitou, regulativními aktéry i politicky činnou veřejností. I v této diskusi je opětovně inovace klíčovým tématem. Její konceptualizace je však mnohem širší jak v pohledu odborné expertizy, tak i aktérů regulativních praktik i zainteresované veřejnosti. Strategickým dokumentem, který vytváří ideový rámec této situace, je tzv. Lisabonská dohoda [Document from the Presidency 2000]. Tato dohoda reaguje na geopolitickou situaci světa a formuluje představu, jakou geopolitickou pozici může zaujímat EU.

V předcházejícím textu bylo již objasněno, že v zainteresované veřejnosti byla dosažena shoda o významu inovací pro konkurenceschopnost národních ekonomik i pro jejich sjednocování v rámci EU. Nově jsou však formulovány politické cíle, které se týkají sociálních oblastí. Růst konkurenceschopnosti má být dosahován spolu s řešením problémů nezaměstnanosti, udržitelnosti přírodního prostředí a sociální soudržnosti.[5] Tím je formulována potřeba porozumět souvislostem mezi inovační výkonností ve prospěch ekonomického růstu a mezi jeho důsledky pro stav životního prostředí a sociální soudržnost. Převažující linie výzkumu inovací zatím potvrzuje význam inovací pro ekonomický růst, avšak současně signalizuje potřebu porozumění sociálním a institucionálním důsledkům, které jsou mobilizovány technicko-ekonomickými zdroji růstu inovací. Porozumění souvislostem mezi inovační výkonností ekonomik, jejich důsledkům pro tvorbu nových pracovních míst, pro stav přírodního prostředí a sociální soudržnost však není zatím dostatečně podporováno odbornými poznatky. Současně i regulativní praktiky nejsou dostatečně otevřené k širšímu souboru aktérů angažujících se v oblasti inovací a sledujících jejich přínosy i rizika.

Příhodný argumentační a legitimizační kontext Lisabonské strategie nabízí diskuse, která vyhodnocovala její účinky po pětiletém působení. Hodnocení Evropské komise (EK) bylo velmi kritické. Muselo konstatovat, že základní cíl Lisabonské strategie – formování nejkonkurenceschopnější dynamické ekonomiky založené na vědění – není zatím dostatečně plněn. Příčina je spatřována v nedostatečně účinné mobilizaci prostředků ve prospěch zvolené strategie a v nedostatečné podpoře ze strany členských zemí EU [European Commission 2005a]. Náprava se očekává od hlubšího poznání souvislostí mezi ekonomickým růstem a mezi zaměstnaností a ve zjednodušeném souboru ukazatelů, které by zobrazily pokrok při dosahování cílů Lisabonské strategie. Odborné hodnocení probíhalo v několika úrovních. *Kokova zpráva* byla připravena jak politickými, tak i odbornými aktéry a její závěry se prosadily do hodnocení EK [European Commission 2004]. Řada odborně zaměřených zpráv se pak věnovala jednotli-

[5] Klíčovými pojmy Lisabonské strategie jsou dosažení 3% ekonomického růstu, 70% zaměstnanosti a uplatnění metody otevřené koordinace, která podporuje procesy vzájemné komunikace, hledání nejvhodnějších praktik rozhodování a sociální inkluze [Document from the Presidency 2000].

vým tématům Lisabonské strategie.[6] Pozornost chci soustředit na kritické hodnocení Lisabonské strategie ze strany sociálních věd.

Shodným terčem kritiky ze strany sociálních věd je zejména stanovisko *Kokovy zprávy*, podle které upevňování sociální soudržnosti představuje zejména zvýšené výdaje státu a náklady firem. V tomto pohledu se pak dostatečný ekonomický růst jeví jako nezbytný předpoklad pro řešení úkolů sociální politiky. Takto pojatá úloha sociální sféry však omezuje nejen pohled na svébytný rámec fungování sociálních vztahů, ale také na porozumění jejich aktivnímu příspěvku k ekonomickému růstu. Základní teze tohoto kritického pohledu zní: sociální sféru je nutno reformulovat jako produktivní sílu [Room 2007; Giddens 2007]. To ovšem znamená přehodnotit současný pohled na *sociální politiku*, omezit její ochranářskou úlohu a přehodnotit projekty zaměřené pouze na procesy sociální inkluze. Kritika *Kokovy zprávy* ze strany sociálních věd se týká i návrhu na zjednodušení *soustavy ukazatelů* charakterizujících pozici jednotlivých členských zemí ve vztahu k cílům Lisabonské strategie. Zjednodušení ukazatelů sice ulehčuje vhled do této problematiky pro regulativní orgány i politickou veřejnost, avšak může také vést k zavádějící interpretaci. Mnohem důležitější je institucionální analýza probíhajících europeizačních procesů a porozumění faktorům povzbuzujících interakci a otevřenost mezi institucemi. Přínosem v tomto směru může být vyhodnocování vlivu určitých postupů, např. *metody otevřené koordinace* i metod „nejlepších praktik" (*benchmarkingu*), na růst komunikace mezi národními aktéry. Jak upozorňuje koncepce tzv. *inteligentního srovnávání* [Lundvall, Tomilson 2002: 223–226], může jeho zjednodušené uplatnění vést spíše k uzavřenosti než k otevřenosti ve vzájemných vztazích.

Sociálněvědní kritika postupu Lisabonské strategie vychází z diskusí o pojetí *ekonomik a společností založených na vědění*. Ta jsou dosti rozmanitá, avšak možné trendy změn již signalizují. Kontext a pozice přístupů k ekonomice založené na vědění výstižně shrnuje L. Soete. Jednak je to pojetí, které čerpá z tradice neoschumpeterovských studií ekonomiky, další směr se soutřeďuje na sledování ekonomických důsledků informační a komunikační techniky (používá označení „nová ekonomika") a směr, který byl již výše diskutován a používá názvu „učící se ekonomika" [Soete 2002]. Produktivní význam informací a vědění byl zformulován a interpretován již v koncepcích postindustrialismu. Dnešní diskuse však upozorňuje na širší spektrum tvorby (produkce), cirkulace, distribuce a hodnocení vědění. To také odráží rozmanitost koncepcí, které usilují o vyhodnocení sociálních souvislostí informační a komunikační techniky a využívání vědění jako produktivního zdroje [viz výstižný přehled těchto koncepcí Webster 2002]. Pro argumentaci, kterou zde sleduji, lze využít pojetí společnosti vědění, kterou formuluje N. Stehr. Vychází z předpokladu, že „ … společnost vědění je společnost,

[6] V souvislosti s tématem této stati bych chtěl uvést zprávu „Pakt pro výzkum a inovace", jejíž přípravu koordinoval *E. J. Aho*; tato zpráva poukazuje na potřebu specifikace preferovaných oblastí inovací a zvýšení podílu rozpočtových unijních prostředků na výzkum a inovace ze současných 6 % na 20 % [Aho Report 2006].

ve které věda a technika výrazně rozšířily schopnosti společnosti jednat ve vztahu k sobě samé, svým institucím a jejich vztahu k přírodnímu prostředí." [Stehr 1994: 105] Reflexe této situace a možnost kontroly vědění je však nedostatečná ve vztahu k moci, kterou utvářejí věda a technika. Určité kontroly bylo dosaženo při produkci nového vědeckého vědění (v institucích akademické a průmyslové vědy), avšak málo je známo o tom, jak vědění cirkuluje ve společnosti, jak je využíváno a sociálně distribuováno. Právě v těchto souvislostech vzniká vědění, které není jen aplikací vědeckého vědění, ale věděním v daném kontextu praktické činnosti a které umožňuje aktérům zvyšovat kapacitu jejich jednání. Právě proto, že jde o vymezený segment vědění ve vztahu k aktérovi, může být také předmětem komodifikace, soukromého osvojení a tržně zprostředkované směny. Důraz na pojetí *vědění jako kapacity jednání* představuje příznivou okolnost pro lepší porozumění procesům produkce, rozdělování a využití vědění. Lze však namítat, že tento přístup nemůže plně pokrýt ten aspekt jednání, který souvisí s jeho nezamýšlenými důsledky, nejistotami a s tím souvisejícím problémem sociální kontroly institucí produkujících vědění.[7]

Problém kontroly či správy vědeckého vědění lze tematizovat v konkrétnější rovině, a sice otázkou, jaké změny probíhají na rozhraní mezi výzkumnými institucemi a mezi uživateli vědeckého vědění. Koncepce sociální produkce vědění přinesla poznatky o institucionálních změnách (a způsobech sociální kontroly) jak ve výzkumné sféře, tak ve společnosti založené na vědeckém vědění. V prvém případě se konstatuje, že výzkumní aktéři sledují hlediska transdisciplinarity, sociální odpovědnosti a reflexivity a výzkumné prostředí se vyznačuje heterogenitou a organizační rozmanitostí [Gibbons et al. 1994].[8] H. Nowotny et al. sledovali druhý případ a zjišťují, že vztahy mezi vědou a společností lze charakterizovat jako *ko-evoluční a transgresivní* – obě sféry se vzájemně prolínají, a tím i přesahují; reakce společnosti na vědu způsobuje *kontextualizaci* vědeckého vědění, která podle míry sdíleného vymezení problémů může mít slabou nebo silnou podobu; kontextualizované vědecké vědění již není jen spolehlivé, ale také *sociálně robustní* – z toho vyplývá, že nelze počítat s uplatněním univerzální metody a normativních praktik v růstu vědeckého vědění;[9] pro interakci vědy a společnosti je nutno vytvořit veřejný prostor – *agoru* –, kde se veřejnost setkává s vědou, kde dochází ke střetům a vyjednávání ohledně způsobů problematiza-

[7] U. Beck tuto námitku ještě vyostřuje: jednání a rozhodování v kontextu moderních společností je založeno spíše na nevědění než vědění [Beck, Giddens, Lash 1994; Beck 2007], což zcela problematizuje možnosti kontroly a správy této oblasti.

[8] Tato hodnotová orientace se podstatně liší od té, kterou zjistil Merton při výzkumu akademických institucí v 50. letech minulého století; charakterizoval ji pojmy: komunalismus, nezainteresovanost, organizovaný skepticismus a univerzalismus [Merton 1957].

[9] Nowotny et al. konstatují, že „epistemologické jádro vědy je obklopeno různorodými normami a praktikami, které nemohou být snadno redukovány na jednoduchou generickou metodologii, nebo šířeji na privilegovanou kulturu vědeckého zkoumání" [Nowotny et al. 2001: 247].

ce skutečnosti a kde se také vytvářejí „příběhy" (dohodnutých) *expertních* řešení [Nowotny et al. 2001: 246–249].

Výše uvedený stav sociální robustnosti a kontextualizace a okolnosti, které ho podmiňují, zřetelně poukazují na proces *vyvazování* vědeckých institucí a institucí založených na odborném vědění z existujících institucionálních rámců. V obdobném duchu sleduje tyto institucionální změny Giddens v návaznosti na koncepce ekonomiky založené na vědění [Giddens 2007]. Uplatňuje také tezi, že sociální sféru lze chápat jako zdroj růstu ekonomiky. Konstatuje, že praktické využití této teze je omezováno tím, že nejsou brány v úvahu transformace, ke kterým v této oblasti dochází. Vychází z předpokladu, že *sociální model*, který se historicky rozvinul v rámci evropských národních států, se může stát pozitivním faktorem jejich sdružování a aktivním zdrojem podpory evropeizačních procesů. Globalizace vystavuje využití sociálního modelu při sdružování evropských zemí novým okolnostem. Sociální uspořádání musí nyní čelit jak proměnám ve strukturních parametrech ekonomik, tak i globalizačním tlakům. Autor navrhuje, aby sociální transformace, které jsou ovlivňovány z obou stran, byly charakterizovány jako přechod od pasivních forem sociální politiky k jejím aktivním formám. *Pasivní formy* jsou orientovány na problémy exkluze/inkluze, ochrany pracovních míst a ochrany před riziky, které plynou jak ze strany státu, tak i důsledků velkých technických a ekonomických projektů. *Aktivní sociální politika* má být soustředěna na klíčový sociální problém, který spočívá ve změnách kvality života zasahujících dnes do každodenních praktik lidí. Široce se aktualizují jako důsledek individualizačních procesů a nabízejí nové zdroje pro aktivní formy demokratizace každodennosti. Aktivní sociální politika a péče by měly být proto orientovány na ochranu a podporu pracovníků (ne pracovních míst), na opatření, která zajišťují přístup k práci, důstojnost lidí a zmírňují tlak sociálních nerovností. Klíčovou úlohu zde podle Giddense hraje úroveň výchovy a vzdělání, jehož aktivní formy umožňují přípravu populace pro rozmanitost a změnu. Moment pasivity a aktivity promítá autor i do dalších „indikátorů" sociální sféry. Předně jde o vztah ekonomických a sociálních nerovností a solidarity. Výrazné sociální nerovnosti v makrostrukturách i lokální interakci přirozeně způsobují, že vzájemné vztahy přecházejí z forem uvolněnosti a občanské vstřícnosti v obavy, vzájemné vymezování a sociální uzavřenost. Solidarita v diferencovaných společnostech závisí na schopnosti utvářet hranice mezi skupinami, ale zároveň činit tyto hranice prostupnými. Značný sociální potenciál v tomto směru nabízí podle Giddense uplatnění současné informační a komunikační techniky ve prospěch růstu horizontální komunikace. Uzavřenost sociálního a kulturního seskupování podemílá klíčové zdroje tvorby institucí – faktor solidarity a potenciál důvěry.[10] I v této

[10] V diskusi o zdrojích a povaze důvěry v moderních společnostech hraje významnou úlohu polemika mezi Giddensem a Luhmannem [Giddens 1998: 33–36]. Při interpretaci Luhmannova pojetí [Luhmann 2000] je nutno brát v úvahu, že jeho příklon k nedůvěře jako charakteristickému vztahu aktérů k institucím odráží i rozdíly ve formování moderních institucí mezi anglosaskou oblastí a kontinentální Evropou.

souvislosti Giddens rozlišuje mezi pasivní a aktivní důvěrou, přičemž u posledně jmenované formy počítá s možností horizontálně orientovaného deliberativního vyjednávání, vyhodnocováním informací a s veřejnou (neosobní) důvěrou [Giddens 2007: 112–117].

Aktivně pojatý sociální model nabízí i zajímavý interpretační rámec pro pojetí inovací. Počítá s řadou strukturních a situačních okolností, které umožňují ovlivňovat sociální orientaci inovací i růst jejich sociálních zdrojů. V strukturním ohledu jde zejména o sféru *služeb*, která představuje stále mohutnější sféru tvorby bohatství, ale současně vyvolává potřebu i nových forem produkce, akumulace a kapitalizace. Tento koncepční nárok stvrzuje Giddens formulací, že povaha dnešní ekonomiky by měla být označena jako *ekonomika založená na vědění a službách* [Giddens 2007: 22]. Reorientace inovací na sociální zdroje však vyvolává řadu otázek. Jak orientovat vzdělání, které by mělo reagovat na profesionalitu chápanou jako službu? Jak v tomto kontextu chápat výzkum a objektivizující úlohu vědeckého vědění? Jaké podoby nabývá inovace utvářená v tomto sociálně distribuovaném tvůrčím prostředí a jak ji lze koordinovat? Určité podněty pro hledání odpovědí na tyto otázky nabízejí již výše uvedené poznatky o inovacích, které byly získány ekonomickými studiemi inovací. Statistické sledování inovací ukazuje, že jejich zdroje jsou stále více čerpány pomocí účinnější reflexivity[11] inovujících firem. Tvorba a uplatnění inovací ve službách nebudou zřejmě vázány na funkčně orientovaný a centralizovaný model vzdělávání a výzkumu, který se utvořil s ohledem na potřeby zpracovatelského průmyslu a podle kterého špičkové výzkumné kapacity, zejména v oborech vysoké techniky jsou klíčovým zdrojem inovačního výkonu. I když se služby zatím vyznačují značnou dynamikou ve tvorbě nových míst, je distribuce jejich vzdělanostního profilu vázána z 80 % na střední a nízkou techniku, a tedy málo placená pracovní místa. Vzdělávání a inovace v kontextu rostoucího významu služeb vyžadují nové pohledy na produktivnost a profesní kompetenci, např. aby „se uplatňovala nejen expertiza mezi výrobci, ale také mezi spotřebiteli" [Esping-Andersen 2002: 55]. Toto je také předpoklad, který umožní, aby vzdělání i inovace mohly reagovat na povahu produktivní činnosti ve službách.[12] Pokud jde o situační podmínky pro uplatnění inovací ve službách, pak je nutno vzít v úvahu nové nároky na koordinaci a správu součinností v této oblasti. Ty jsou ovlivňovány různorodostí a proměnlivos-

[11] Pojem reflexivity charakterizuje vědění, které aktér získává stálým monitorováním prostředí svého jednání a uplatňuje ho při revizi svých představ a očekávání [Müller 2002: 136–137]. Reflexivita se týká jak jednotlivců, tak i organizací a představuje kontextové a situační vědění, jehož tvorba je podmíněna „porézností" jejich rozhraní k relevantnímu prostředí.

[12] Význam profesionality, výzkumu a odborné konzultace v rozmanitém kontextu a dynamice rozvoje sektoru služeb zvýznamňuje kapitalizující úlohu vzdělání v míře, v jaké dovede reagovat na rozmanitost a dynamiku tohoto sektoru. Tato aktivní forma vzdělání pak zřejmě vede k potřebě rekonceptualizace úlohy vzdělání ve vztahu k regulativní úloze trhu práce: nová pracovní místa se formují v důsledku způsobu vzdělávání, ne v rámci koordinující úlohy trhu práce [Florida 2005].

tí vzorců životních způsobů podněcovaných individualizačními procesy, které bezprostředně ovlivňují sektor služeb. Tradiční formy koordinace (pomocí trhů a hierarchií) jsou vystaveny nové výzvě tím, že musí reagovat na trend „personifikace" služeb. Výrazným faktorem ovlivňujícím tento trend jsou např. proměny rodiny – rozpad standardizovaného modelu rodiny a prosazování řady „nestandardních" forem vyvolávajících nové nerovnosti a rizika [Esping-Andersen 2002; Možný 2006]. K řešení těchto různorodých i protikladných projevů nemůže přispívat homogenizační vliv trhů ani standardizované přístupy státní správy. Prosazuje se potřeba uplatňovat formy správy ve vazbě na povahu řešených problémů, kombinovat výhody jednotlivých forem a vyvarovat se jejich negativním vlivům.

Inovační aktéři a inovační prostředí v ČR v pohledu empirických výzkumů

V následujícím textu využiji data statistických šetření inovací, která v posledním desetiletí realizuje EUROSTAT pro své členské země (Community Innovation Survey – CIS). Metodickým rámcem těchto statistických šetření je již výše zmíněný *OSLO manuál* [ČSÚ 2002]. Jeho koncepční rámec a následné změny navazují na diskuse k pojetí NIS, které byly již výše interpretovány. ČSÚ přistoupil k uplatnění této metodiky ve druhé polovině 90. let minulého století a zúčastnil se tří posledních šetření CIS. Uvedený časový a zkušenostní rámec údajů CIS [Kadeřábková et al. 2008: 233–241] umožňují sledování první dimenze zvoleného (strukturačního) metodologického přístupu: *analýzu sociálních forem organizace, distribuce a dynamiky* inovačních zdrojů a jejich vliv na inovační výkonnost NIS. S ohledem na skutečnost, že dostupné údaje CIS reflektují ustavený institucionální rámec národních států (a trpí metodologickým nacionalismem), využiji v analýze také dostupná data o vlivu globalizace a regionalizace na sociální formy organizace a distribuce zdrojů NIS. Jak bylo diskutováno výše, oba aspekty významně ovlivňují změny sociálního uspořádání NIS i jeho dynamiku.

Dříve než se budu soustředit na alternativní přístupy k analýze NIS, charakterizuji situaci ČR pomocí některých souhrnných ukazatelů (viz tabulku 1). Tabulka 1 charakterizuje podíl inovujících firem na celkovém počtu firem v ČR a podíl výdajů na inovace na jejich celkovém obratu. Dále charakterizuje rozdíly mezi uvedenými zeměmi (i ve vztahu k průměrným ukazatelům za celou EU) a rozdíly mezi službami a průmyslem. Z uvedených údajů je zřejmé, že podnikatelský sektor v ČR zaujímá přední místo mezi novými členskými zeměmi, avšak má stále odstup od úrovně dosahované v EU-15.[13] Alternativní přístupy zpřesňují pohled na domácí podnikatelský sektor NIS. Využiji tři z nich.

[13] Poslední šetření, které proběhlo za období 2003–2005 [ČSÚ 2006], indikuje mírný vzrůst počtu inovujících firem na 29,1% a dotvrzuje tento údaj i počtem podniků, které žádné inovační aktivity neprovozují (70,9 %).

Tabulka 1. Podniky zavádějící inovace (v % všech podniků) a jejich výdaje na inovace (% z tržeb), 1998–2000

	Celkem		Zpracovatelský průmysl		Služby	
	Počet firem	výdaje	Počet firem	výdaje	Počet firem	výdaje
EU-25	36,2	2,1	39,1	3,5	32,6	1,1
EU-15	39,0	2,2	42,1	3,5	35,0	1,1
ČR	28,5	1,1	30,2	1,5	26,2	0,7
Maďarsko	21,1	1,4	26,0	2,6	13,0	0,3
Polsko	16,8	1,8	17,1	2,3	16,0	1,4
Slovensko	17,2	..	19,0	..	15,3	..

Pramen: EUROSTAT – New Cronos, Community Innovation Survey – CIS3, k 1. 5. 2005; podíly se vztahují k celkovému počtu firem a jejich celkovým tržbám, N = 3686.

Metodika EIS 2005

V prvém případě je situace podnikatelského sektoru charakterizována ve vztahu k ostatním segmentům NIS. Údaje pro tento přístup poskytuje Evropský inovační přehled (European Innovation Scoreboard – EIS).[14] Jeho údaje za léta 2004 a 2005 uvádějí, že potenciál inovačního systému v ČR je charakterizován (nadměrným) růstem následujících faktorů (uváděná čísla vyjadřují procentní vztah k průměru dynamiky růstu relevantních ukazatelů v EU-25, jenž je označen jako 100):

– Zaměstnanost v oborech středně vysoké techniky (132) a zaměstnanost ve službách vysoké techniky (100), které přesahují ukazatel exportu produktů vysoké techniky (69) i ukazatele o povaze novosti produktů (bližší ke značkovým produktům než k produktům novým pro firmu).
– Vzdělání mladé generace (119) přesahuje další ukazatele skupiny stimulátorů inovací pohybujících se v poloviční úrovni průměrné dynamiky EU-25.
– Výdaje na ICT (113) představují nejsilnější faktor ve skupině ukazatelů o podnikatelství; poukazují na relativně slušnou dynamiku organizačních změn ve firmách (94) a růst vnitřních inovačních zdrojů v malých a středních firmách (91); jako bariéra pro uplatňování ICT je specifikována nízká dynamika růstu spolupráce mezi firmami (46); výrazně negativní vliv signalizuje ukazatel míry růstu dynamiky rizikového kapitálu disponibilního pro inovující firmy (4).
– Ukazatele ze skupiny tvorby vědění jsou podprůměrné; pouze průmyslový výzkum v oborech střední techniky se přibližuje průměrným tempům (96);

[14] Metodika EIS umožňuje specifikovat inovační výkonnost podle růstových ukazatelů jednotlivých zemí vztažených k průměrnému růstu těchto ukazatelů za celkové seskupení zemí EU-25 [EUROSTAT 2004].

nejnižší míru dynamiky vykazuje ukazatel rozsahu financování výzkumu na vysokých školách ze zdrojů podniků (14);

– Ukazatelé průmyslového vlastnictví podle dynamiky růstu patentových a dalších aktivit vypovídají o výrazně stagnující oblasti (v rozsahu 5–10 procentních bodů k průměrné situaci EU-25).

Dynamika růstu je důležitým ukazatelem nejen z hlediska „uzavírání" mezery k vyspělejším zemím, ale představuje i bytostnou charakteristiku inovačního prostředí. Z výše uvedených údajů se jako pozitivní faktory jeví dynamika růstu vzdělání mladé generace a uplatnění ICT. Jsou zde však patrné i nepříznivé faktory, poukazující na přebírání nové techniky, nedostatečnou podporu ze strany akademické vědy i bankovního sektoru a slabou ochranu průmyslových práv.

Metodika EXIS

Další alternativní přístup nabízí metodika EXIS, jejíž koncepční rámec byl již diskutován výše. Jen připomínám, že předností metodiky EXIS je zejména diferencovaný pohled na inovující firmy, zvýraznění vlivu poptávkových faktorů, sledování interakcí mezi segmenty NIS podle specifičtějších inovačních nároků a zahrnutí otázky správy a veřejné podpory inovací. Souhrnné údaje byly získány podle jejich vztahu k váženým průměrům za jednotlivé oblasti. Tabulka 2 poskytuje údaje za ČR ve vztahu k souboru sledovaných zemí (EU-19). V tabulce 3 je prezentován souhrnný index pro zpracovatelský průmysl a služby a je využito srovnání s některými vybranými zeměmi. Zbývající dvě tabulky (tabulky 4 a 5) prezentují údaje k nejzajímavějšímu přínosu metodiky EXIS – typologii inovujících firem a stavu správy inovací ve srovnání s některými vybranými zeměmi.

Jak lze vyhodnotit poznatky získané podle metodiky EXIS? Specifičtější pohled na oblasti NIS ukazuje, že v případě „tahu trhu", otevřenosti ekonomiky (toky vědění) a zdrojů financování nejsou rozdíly k průměrným ukazatelům EU-25 tak podstatné. Lze tedy předpokládat, že v těchto oblastech se prosazuje spíše vliv proinovačních faktorů. Nepříznivé hodnocení se projevuje v diverzitě typů inovačních firem a ve formách správy a regulace inovačních procesů. Oběma těmto oblastem a souboru faktorů, které je charakterizují, se budu věnovat podrobněji.

Výše bylo vysvětleno, že konkurenční výhoda inovující firmy nespočívá jen v její schopnosti využívat nové možnosti technického rozvoje. Je také podmíněna možnostmi uplatnění již existujících technických znalostí v nových souvislostech, které závisejí do značné míry na kapacitách reflexivity a učení firem i na flexibilitě jejich organizačních struktur. Na tuto situaci reaguje metodika EXIS tím, že uplatňuje čtyři *typy inovujících firem*. Distribuci domácích inovujících firem podle této typologie prezentuje tabulka 4. Ukazuje, že domácí situace je podle tohoto ukazatele srovnatelná se situací nových členských zemí EU, avšak vyznačuje se

Tabulka 2. Charakteristika inovačního systému ČR podle metodiky EXIS

	Diverzita	Proinovační trhy	Toky vědění	Inovační investice	Inovační dovednosti	Správa inovací
EU-19	0,41	0,48	0,30	0,45	0,47	0,49
ČR	0,28	0,43	0,30	0,40	.	0,17

Pramen: [Arundel, Hollanders 2005b].

Tabulka 3. Souhrnný inovační index za vybrané země podle metodiky EXIS

	Všechny obory	Zpracovatelský průmysl	Služby
Finsko	0,65	0,67	0,62
Rakousko	0,45	0,50	0,38
EU-19	0,43	0,44	0,41
Maďarsko	0,37	0,36	0,41
Slovinsko	0,36	0,36	0,28
ČR	0,31	0,31	0,32

Pramen: [Arundel, Hollanders 2005a].

Tabulka 4. Typy inovujících firem ve vybraných zemích podle metodiky EXIS (všechny obory zpracovatelského průmyslu a služeb, v %)

	Strategický	Příležitostný	Upravující	Přebírající	Neinovující firmy
Finsko	13,0	19,0	10,0	3,0	55,0
Rakousko	8,0	12,0	20,0	9,0	51,0
EU-19*	8,4	11,6	10,0	8,0	62,0
Maďarsko	4,0	6,0	7,0	6,0	77,0
Slovinsko	8,0	8,0	4,0	1,0	79,0
ČR	5,0	7,0	3,0	15,0	70,0

Pramen: [Arundel, Hollanders 2005a].
Poznámka: * vlastní propočet podle údajů CIS-3.

Tabulka 5. Tematický index pro správu inovací u vybraných členských zemí EU

	Finsko	Rakousko	EU-19	Slovinsko	Maďarsko	ČR
Index	0,81	0,61	0,49	0,42	0,27	0,17

Pramen: [Arundel, Hollanders 2005a].

malým zastoupením upravujících firem a relativně velkým zastoupením přebírajících firem. Srovnání s obdobnými ekonomikami EU-15 totiž ukazuje, že v menších a technicky vyspělých zemích je těžiště zejména v typu upravujících firem.

Mnohem nepříznivější stav se projevuje v oblasti správy inovací, která zahrnuje ukazatele týkající se stavu inovační politiky, legislativního rámce podporujícího inovační podnikání, kontroly kvality výrobků a orientace inovací na veřejně významné oblasti (např. životní prostředí). Tabulka 2 již naznačila, že tato oblast indikuje odstup situace v ČR od průměrného ukazatele za EU-25. Tabulka 5 pak uvádí, že jde o nízkou úroveň tohoto ukazatele také ve srovnání s novými členskými zeměmi EU. Ukazuje se, že fungování vlády ve prospěch efektivní inovační politiky je domácí slabinou. Nejde při tom jen o rozsah a míru veřejné podpory vědy, techniky a inovací, ale zejména o formy a *kvalitu veřejné správy* při těchto aktivitách. Na studium této problematiky byl orientován projekt MONIT, jenž byl iniciován a koordinován v rámci OECD.[15] Zjistil, že problémy veřejné správy inovací se projevují v několika dimenzích: (i) v rozdílných a soutěžících představách o tom, co je *racionální*; nebo, jinými slovy, v rozdílném pojetí omezení či rizik, které se týkají politik v rozdílných oblastech; (ii) v dimenzi *časovosti* – napětí mezi dlouhodobým horizontem řešených problémů a sociálním tlakem k rozhodování v krátkodobém horizontu; (iii) v rozdílném *porozumění* a koncepcích inovací a inovační politiky; (iv) nepříznivý vliv sehrává *fragmentace* jednotlivých politik, která je povzbuzována nejen funkční diferenciací exekutivní sféry (ministerstev), ale i osobními *zájmy* a očekáváním jednotlivých korporativních aktérů. Překážky leží zřetelně v rozdílných diskurzech blokujících institucionální reflexivitu.

Internacionalizace a regionalizace NIS

Třetí alternativní pohled na situaci NIS se týká *globalizačních* a *europeizačních* vlivů na jedné straně a jeho *regionalizace* na straně druhé. Věda a technika představují výraznou univerzalizující sílu, kterou nejpatrněji využívají výzkumné instituce (zejména akademické) a ekonomičtí aktéři (zejména nadnárodní firmy). Rozsah a intenzita globalizačních procesů však mobilizuje také mnohostranné reakce lokálních aktérů. Toto napětí mezi globálním a lokálním se také projevuje v oblasti inovací. Výše prezentovaná diskuse o ústupu lineárně založeného modelu NIS k jeho interaktivnímu uspořádání vlastně indikuje růst významu lokality ve vztahu k univerzálním zdrojům inovací. V tomto smyslu dnes již dochází ke kritickému přehodnocování koncepce NIS [Fagerberg, Mowery, Nelson 2005]. Jeho slabinou je však nedostatečná empirická opora. Určitý příspěvek k tomuto problému obsahuje studie [Müller 2007], ve které jsem využil data o zahraničních zdrojích

[15] Projekt MONIT (Monitoring and Implementing National Innovation Policies) byl iniciován a koordinován OECD. Analyzoval regulativní praktiky inovačních politik ve 13 členských zemí OECD [OECD 2005a]. Projekt doplňovaly případové studie o participujících zemích [viz OECD 2005b] a některých průřezových tématech inovační politiky, jako je problematika informační společnosti, dopravy, regionů [viz OECD 2005c].

Tabulka 6. Pořadí faktorů ovlivňujících vybrané inovující firmy

Značka – pověst organizace	1,73
Kvalita výrobků či služeb	1,75
Pružnost dodávek / poskytování služeb, dodací podmínky	1,79
Technická úroveň výrobků/služeb	1,82
Radikálně nový výrobek pro firmu	1,86
Ekologická šetrnost	2,32
Využití externích výsledků výzkumu a vývoje	2,33

Pramen: [TC AV ČR, Sofres Factum 2003].
Poznámka: Významnost faktorů určili respondenti na stupnici 1–5: 1 = nejvýznamnější; 5 = nejméně významné.

financování výzkumu a vývoje ČR a postavení a vlivu firem se zahraniční účastí v souboru inovujících firem v ČR. V obou případech se ukázalo, že oba faktory vykazují značnou dynamiku růstu a zejména pozitivní vliv na strukturní změny domácího NIS. Nejpatrnější jsou změny ve struktuře zpracovatelských odvětví ve prospěch oborů střední a vysoké techniky. Vliv regionálních aspektů na tvorbu inovačních zdrojů byl empiricky doložen v koncepci učící se firmy [Lundvall 2006]. Tento aspekt byl také zjištěn i při srovnávací analýze vlivu zahraničních přímých investic ve vybraných středoevropských zemích: angažovanost zahraničních aktérů v regionech a lokalitách je výrazně podmíněna nejen úrovní zdrojů té či oné lokality, ale i (sebevědomým) politickým tlakem domácích aktérů na podporu regionální inovační infrastruktury [Biegelbauer et al. 2001]. Určité poznatky také přinášejí analýzy NIS podle regionů, které indikují zmenšující se rozpětí mezi Prahou a ostatními regiony. Na spolehlivější hodnocení těchto poznatků je nutno ještě počkat. Zatím ukazují, že změněné struktuře inovací se snadněji přizpůsobují regiony s volnější industriální strukturou [Müller 2007].

Určité poznatky o vlivu regionálních faktorů na formování NIS nabídla analýza inovačních aktivit v pražském regionu. Tento region se vyznačuje značnou koncentrací akademických zdrojů (kodifikovaného vědění). I s ohledem na tuto okolnost se inovující firmy v tomto regionu orientují podle tržních stimulů a využívají spíše své interní zdroje vědění, než poznatky snadno dostupných vysokých škol a výzkumných ústavů. V rámci projektu Bohemian Regional Innovation Strategy (BRIS), který koordinovalo TC AV ČR, bylo provedeno šetření stavu infrastruktury pro podporu inovací v regionu Prahy. Šetření bylo provedeno agenturou Sofres Factum, vycházelo z metodologie OSLO manuálu a mapovalo inovační situaci vybraných firem, zejména firem střední velikosti (68,5 % firmy s 10–249 zaměstnanci; 26,5 % firmy s 1–9 zaměstnanci a zbývající část velké firmy). 52 % ze sledovaných firem se věnuje inovacím, což je podíl poněkud vyšší, než

indikují údaje ČSÚ za celou ČR i region Prahy.[16] Z komplexní analýzy okolností, které podle tohoto šetření ovlivňují inovační aktivitu firem [Váchová 2004; TC AV ČR 2003, Sofres Factum 2003], bych chtěl využít poznatky o souboru faktorů, které působí na konkurenceschopnost malých a středních firem v regionu Prahy. Tabulka 6 výstižně charakterizuje určující podnikatelský kontext inovačních aktivit – „tah trhu" výrazně převažuje na „tlakem vědy".

Uvedené zjištění je podpořeno i dalšími poznatky tohoto šetření. Při zjišťování zdrojů a podnětů k inovacím respondenti zdůrazňují spolupráci se zákazníky (86,9 % firem), sledování konkurence (59,2 % firem), technické kompetence ve firmě (48,9 % firem) a spolupráci s vysokými školami a výzkumnými ústavy (12,9 % firem). V uvedeném šetření se také mnohem jednoznačněji prokázala orientace firem na *vnitřní zdroje* a malý vliv vnějších faktorů. Na otázku ohledně finančních zdrojů pro inovace respondenti odpověděli, že se orientují na vlastní zdroje (94,5 % firem), na bankovní úvěry (18,6 % firem), na prostředky EU (10,2 % firem) a na veřejné prostředky (2,4–9,8 % firem podle typu veřejného orgánu, který poskytuje podporu). V souboru vnitřních zdrojů jsou určeny jako nejdůležitější lidské zdroje. Odpověď na otázku, která je orientována na určení předpokládaných zdrojů růstu inovací (v horizontu 3 let), potvrzuje, že většina firem počítá zejména s využitím svých lidských zdrojů (71,4 % firem),[17] se spoluprácí s dodavateli a zákazníky (61,0 % firem), s finanční podporou (59,8 % firem) a se zdokonalováním technologií (39,4 % firem).

Jak lze hodnotit výše uvedené poznatky z hlediska významu regionalizace pro možné změny domácího NIS? Malé a střední podniky v regionu Prahy chápou svou konkurenční výhodu zejména v dosažené pozici na trhu, která je dána tradicí (značkou) a kvalitou služeb. Následují technické a marketingové dovednosti a nejmenší úlohu sehrává dostupnost ke strategickým inovačním zdrojům: vysokým školám, investičním zdrojům a výzkumným organizacím. Tedy i v situaci značné koncentrace akademických, finančních a průmyslových zdrojů se inovující firmy orientují na poptávkové podněty svých tržních segmentů. Strategické zdroje inovací považují za málo významné.

Diskuse

V následující diskusi posoudím, v jaké míře se podařilo doložit hypotézu, kterou sleduji v tomto textu. Předpokládal jsem, že porozumění „linii příběhu" o formování inovačního prostředí v moderních společnostech umožní důkladněji analyzovat inovační zdroje a výkonnost v rámci národních států. Vyhodnocení

[16] V ČR realizovalo inovace 43,1 % firem z celkového počtu středních firem (r. 2005); v regionu Prahy je jejich podíl poněkud vyšší – 47,5 % (r. 2005).

[17] V odborném profilu lidských zdrojů je dána poněkud větší váha marketingovým dovednostem (2,00) než technickým dovednostem (2,06); pro hodnocení významnosti viz poznámku k tabulce 6.

sociálněvědních diskusí k fenoménu inovací a dostupné databáze o inovačních zdrojích a aktérech jsem využil pro ověřování poznávacího významu zvolené hypotézy. Od rekonstrukce vývoje koncepčních přístupů k inovacím jsem očekával, že vymezí nejen soubor měnících se inovačních aktérů a jejich zdroje, ale také proměny jejich normativních orientací veřejně prezentovaných v cílech, které sledují. Z tohoto důvodu jsem se také přiklonil k metodologickému rámci strukturačního přístupu, který sleduje aktéry nejen z hlediska rozsahu osvojených zdrojů, ale také jejich situačních aktivit a kapacit institucionální reflexivity. V závěrečné diskusi budu postupovat podle jednotlivých kroků, ve kterých jsem sledoval zvolenou hypotézu: v návaznosti na diskusi k pojetí NIS budu nejprve charakterizovat měnící se soubor inovačních aktérů a vztahů mezi nimi; současně budu sledovat i povahu a míru reflexivity jednotlivých aktérů, která umožní hodnotit možnosti institucionálních změn NIS; získané poznatky o distribuci inovačních zdrojů, souboru inovačních aktérů a jejich strategických orientacích využiji při hodnocení inovační situace v ČR.

Jaké poznávací zdroje přispívají k porozumění okolnostem ovlivňujícím současné inovační procesy? Pozitivní poznatky nabízejí neoschumpeterovsky orientované studie inovací, které monitorují jejich sociální a institucionální důsledky a kriticky reflektují všeobecně přijímaný interpretační rámec NIS. Prvním takovým příspěvkem je koncepce *učící se ekonomiky* [Lundvall 2006]. Navazuje na pojmový aparát evoluční ekonomie a tematizuje otázky sítí, sociálního kapitálu a sociální povahy vědění (lokálně vázané a kodifikované vědění). Rozšiřuje pojetí inovujícího aktéra o lokálně osvojené zdroje vědění a jednání. Koncepce *sociální produkce vědění* problematizuje disjunktní využívání (buď anebo) historicky rozvinutých forem koordinace (hierarchií, trhů, sítí apod.) při podpoře inovací a zjišťuje, že správa inovačně založených ekonomik spočívá v dovednostech regulativních orgánů *kombinovat různé formy správy* [Hollingsworth, Boyer 1997]. Oba přístupy umožnily specifikovat *typy* aktérů a prostředí, které se utvářejí v kontextu inovačně orientovaných společností. Objasňují důležité zdroje *komercializace* a *regionalizace* NIS.

Další společenskovědní příspěvek k měnící se povaze inovací využil diskusi k úloze inovací při vyjasňování strategických vizí EU a také prostředků jejího sjednocování. Giddensova diskuse k pojetí evropského *sociálního modelu* objasnila, že formování evropského společenství „bez státu" a v globalizačním tlaku musí být podstatněji založeno na mobilizaci forem sebeorganizace politické a občanské veřejnosti. Příznivou strukturní okolností pro takovou mobilizaci je orientace produktivních činností na služby a regionální kontext jejich formování. Ve sféře služeb jsou totiž inovační prostředí podstatně závislá na distribuci moci, jednání a komunikaci, na kolektivním učení a experimentování, na sociálních vztazích a potřebách uživatelů inovací. Orientaci na služby a možnosti růstu jejich inovačního potenciálu nepříznivě ovlivňují probíhající sociální změny, které Giddens označuje jako konfrontace postojů „spotřebitel–občan" a „občan–spotřebitel" [Giddens 2007]. V perspektivě globalizačních procesů a vyostření kulturních spe-

cifik geopolitických celků lze zřetelněji vymezit civilizační přínos (a konkurenční výhodu) EU, což umožňuje reflektovat širší okruh *sociálních zdrojů inovací* i nové nároky na jejich *sebeorganizaci* a *veřejnou správu*.

Výše uvedené „zřetězení" výzkumných témat v ekonomických i sociologických studiích inovací zřetelně směřuje k problému *reflexivity* a přesahu souboru inovačních aktérů do oblasti politicky činné a občanské *veřejnosti*. Jaké rozhodovací postupy však zde lze uplatnit, když jejich poznávacím a komunikačním zázemím je na jedné straně odborné vědění a na straně druhé laické vědění? Jak udržet tyto rozhodovací procesy v demokratickém rámci, když důsledky některých technických systémů nečekaně, masivně a negativně postihují životní podmínky lidí a nelze je obvykle zrušit? Veřejné rozhodování o technických projektech za účasti veřejnosti je svízelnější, avšak přináší možnost sdílení rizik jako zajišťujícího prostředku oproti nezamýšleným negativním sociálním důsledkům. Zkušenost tzv. *risk managementu* však ukazuje, že tento postup nesměřuje ke klíčovému problému – důkladné reflexivitě inovujících aktérů, která by umožnila vyjasnit jejich hodnotové předpoklady: nejde tedy jen o zvládnuté a přesné určení rizik, ale zejména o rekonstrukci hodnotových orientací inovačních aktérů. Ty jsou často skryty v argumentaci situovaných aktérů nebo přesvědčivě zakódovány do všeobecně přijímaných narací a příslibů. Felt, Wynne [2007] objasňují, že se dnes při veřejném zdůvodňování inovací uplatňují dva druhy narací, které vysvětlují dva převládající režimy správy inovací: (i) režim technicko-ekonomických příslibů[18] a (ii) režim sociopolitického experimentování. Posledně jmenovaný režim umožňuje dosažení reflexivní důkladnosti a překlenutí napětí mezi expertním a laickým vědění: diskuse se totiž přesouvá do roviny normativně orientovaného rozvažování, kde se jednotliví aktéři nacházejí v rovnocenné pozici. Režim sociopolitického experimentování se vyznačuje mnohem bezprostřednějším vztahem ke spotřebitelské a komunitní veřejnosti a využívá její aktivní úlohu ve vyhodnocování důsledků inovací i tvorbě jejich regulativních rámců. V tomto inovačním režimu nesehrává již tak podstatnou úlohu úroveň techniky (vysoká, střední nízká), ale spíše kvalita správy. Pro její označení by byla vhodnější metafora „vysoké", „střední" a „nízké" správy nebo specifičtěji podle Fukuyamy vysoké a nízké důvěry [Fukuyama 1995] či Giddense pasivní a aktivní důvěry [Giddens 2007]. Výše diskutovaný trend by bylo možné označit jako *re-politizaci* NIS, jenž podstatně rozšiřuje soubor inovačních aktérů i prostředků jeho regulace.

Shrneme-li prezentovaný příspěvek sociálněvědních studií inovací, pak lze konstatovat, že v technicky vyspělých společnostech je regulativní rámec inovačních aktivit ovlivňován rozvinutými formami reflexivity *akademických, vládních, podnikatelských, politických a občanských aktérů*. Jejich jednání a vědění ovlivňuje formování inovační politiky, ale také vede k reorientaci a reorganizaci jejich insti-

[18] Felt, Wynne konstatují, že současné pojetí inovací spíše působí ve prospěch technicko-ekonomického využití: „inovace jsou kódované a replikovatelné, inovační prostředí je založeno na představě, že „vítěz bere vše", a představě, že inovátoři jsou hrdiny bojujícími „proti všem" [Felt, Wynne 2007: 23].

tucí. S ohledem na předcházející diskusi k pojetí NIS a možnosti jeho europeizace lze vymezit dvě fáze těchto reflexivně založených regulativních a sebeorganizačních praktik: *první fáze* byla ovlivněna odklonem od lineárního modelu inovací a příklonem k interaktivnímu pojetí; *druhá fáze* je spojena s tvorbou Lisabonské strategie EU a vyznačuje se hledáním koncepce, paradigmatu či příběhů, které by ji orientovaly. Charakterizuje ji „neúplná" reflexivita – formování evropského inovačního prostoru je ovlivňováno výrazně „zdola" (souborem národních a transnárodních zájmů) a spíše faktory technicko-ekonomických příslibů, než integrujícími politickými vlivy, které by byly podpořeny normami všeobecné závaznosti, sdílené identity i platnými rámcovými podmínkami jednání. Tato okolnost však vytváří příznivé podmínky a prostor pro mobilizaci faktorů režimu sociopolitického experimentování. Výše uvedená sociálněvědní reflexe také potvrzuje tuto souvislost. V koncepčních přístupech se zřetelně zračí jak konfrontace obou režimů, tak i identifikace lokálních a sociálně relevantních zdrojů inovací. Příkladem prvně uvedené situace je diskuse k Lisabonské strategii: mobilizace zdrojů na výzkum a vývoj je zde považována za klíčový prostředek růstu inovací a konkurenceschopnosti členských zemí EU a udržení této trajektorie v přijatelných rámcích pro životní prostředí i sociální soudržnost. Náměty k rozvinutější koncepci NIS prokazují, že uplatňování technických inovací ve firmách je spojeno s připraveností firem hledat vhodnější organizační struktury, produktivnější vztahy k jiným firmám i zákazníkům. Obdobné trendy se promítají i v mezostrukturních ukazatelích, např. v odvětvové struktuře, ve službách i ve formách správy. Hledání produktivnějších vazeb mezi technickými faktory, kvalifikací, vzděláním, motivací a sebeorganizací lze identifikovat jako „tah zdola" i v řadě forem interakce mezi inovujícími aktéry.

Jak lze tedy využít získané poznatky pro hodnocení inovačních zdrojů a jejich výkonnosti v ČR? Dostupné a dokonalejší databáze zatím poukazují na strukturní změny stimulované „tahem trhu" (poptávky, přímými zahraničními investicemi) a osvojenými industriálními zdroji (profilem technických dovedností a vzdělání), který koriguje distribuci inovačních zdrojů ve prospěch standardních technicko-ekonomických inovačních režimů, zejména prostřednictvím růstu váhy tradičních oborů vyšší střední techniky [Müller 2007]. „Cesta" transformace inovačních zdrojů po roce 1990 usilovala o vyvázání jejich správy z etatistických forem a zvýšení výkonnosti jednotlivých inovačních aktérů. Přijaté regulativní kroky však nebyly dostatečně účinné, aby prosadily potřebné strukturní změny (v distribuci zdrojů i v orientacích inovačních aktérů). Napojení na „cestu", kterou vymezuje inovační režim technicko-ekonomických příslibů, bylo zajištěno až masivnějším přílivem zahraničního kapitálu a techniky. Další postup strukturních změn je však omezován nízkou úrovní reflexivity domácích inovujících aktérů, která by umožnila růst sociálně robustnějších zdrojů inovací. Distribuce inovačních zdrojů, obsah inovačních aktivit, všeobecně uplatňované argumenty a legitimizační strategie orientují inovační politiku zejména na technické a výzkumné zdroje. Tuto zakotvenost podporuje i probíhající ekonomický růst,

který je založen na dovedném přebírání existujících technických zdrojů. V této linii dochází k posilování poptávkově orientovaných zdrojů inovací, což otevírá možnost pro aktivnější úlohu spotřebitelsky orientované veřejnosti. Výrazná strukturní omezení se projevují v možnostech mobilizace občanské veřejnosti ve prospěch růstu inovačních zdrojů i výkonnosti. Data o úrovni správy zařazují ČR na značně zaostávající pozici. Zde zatím nelze identifikovat žádné náznaky robustnějšího sociopolitického experimentování a veřejné diskuse o vhodných přístupech nebo přesvědčivých novátorských projektech a aktérech, které by uvolnily cestu k produktivnějším a reflektujícím vztahům mezi vědou, technikou, sociálními zdroji (vzděláním, sebeorganizací, komunikací, důvěrou) a občanskou veřejností. Problém zde nespočívá jen v pouhé dobré vůli a ve veřejné podpoře průkopnických inovačních aktivit, ale vskutku v možnostech institucionální reflexivity, trpělivého zvažování reálných důsledků inovací s ohledem na veřejně přijatelná očekávání.

Karel Müller *je učitelem na Fakultě humanitních studií UK v Praze. Na této fakultě přednáší kurzy k problematice sociologie vědění, institucí a modernizace. Ve výzkumu se věnuje tématům z oblasti sociálních studií vědy, techniky a inovací, zejména institucionalizaci akademického a průmyslového výzkumu, vztahům mezi nimi, formám regulace sociálních důsledků vědy a techniky, komparativní analýze národních inovačních systémů. Je autorem monografie* Industriální zdroje, ekonomický růst a sociální změna *(Praha: Sociologické nakladatelství 2002) a spoluautorem řady mezinárodních publikací o transformaci národních systémů výzkumu a inovací v nových členských zemích EU.*

Literatura

Aho Report. 2006. *Creating an Innovative Europe.* EC Report of the Independent Expert Group on R&D and Innovation. EUR 22005. Luxembourg: European Communities.

Arundel, A., H. Hollanders. 2005a. *Innovation Strengths and Weaknesses*. European Trendchart on Innovation. Luxembourg: DG Enterprise; Maastricht: MERIT.

Arundel, A., H. Hollanders. 2005b. *EXIS: An Exploratory Approach to Innovation Scoreboard.* Luxembourg: EC, DG Enterprise.

Beck, U. 2007. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Beck, U., A. Giddens, S. Lash. 1994. *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order.* Cambridge: Polity Press.

Biegelbauer, P., E. Griessler, M. Leuthold (eds.). 2001. „The Impact of Foreign Direct Investment on the Knowledge Base of Central and Eastern European Countries." *Political Science Series, Institute for Advanced Studies* No. 77. Vienna: Institute for Advanced Studies.

Cossens, Z. et al. (eds.). 1990. *The Research System in Transition*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.

Český statistický úřad. 2002. *Oslo manuál*. Praha: ČSÚ.

Český statistický úřad. 2006. *Statistické šetření o inovacích*. Praha: ČSÚ.
„Document from the Presidency." 2000. Pp. 275–296 in M. J. Rodrigues (ed.). 2002. *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion.* Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar.
Dosi, G., K. Pavitt, L. Soete. 1990. *The Economics of Technical Change and International Trade*. New York: Harvester Wheatshaf.
Esping-Andersen, G. 2002. „A new European social model for the twenty-first century?" Pp. 54–94 in M. J. Rodrigues (ed.). *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion.* Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar.
European Commission. 1995. „Green Paper on Innovation." *Green Papers* COM (95) 688 final. Luxembourg: EC.
European Commission. 1996. „First Action Plan for Innovation in Europe." *Bulletin of the European Communities* Supplement 3/97, COM (96) 589 final. Luxembourg: EC.
European Commission. 2004. *Facing the Challenge: The Lisabon Strategy for Growth and Employment: Report of High Level Group Chaired by Wim Kok.* Brussels: European Commission.
European Commission. 2005a. „Working Together for Growth and Jobs: A New Start for the Lisabon Strategy." *Communication to the Spring European Council – COM* 24, 2. 2. 2005. Brussels: European Commission.
European Commission. 2005b. *European Innovation Scoreboard – Comparative Analysis of Innovation Performance*. Brussels: EC – European TrendChart on Innovation.
Eurostat. 2004a. *European Innovation Scoreboard 2002–2004*. Brussels: Eurostat.
Eurostat. 2004b. *New Cronos, Community Innovation Surveys*. Brussels: Eurostat.
Fagerberg, J., D. C. Mowery, R. R. Nelson (eds.). 2005. *The Oxford Handbook of Innovation.* Oxford: Oxford University Press.
Felt, U., B. Wynne. 2007. *Taking European Knowledge Society Seriously.* EUR 22700. Luxembourg: DG Research.
Florida, R. 2005. *The Flight of the Creative Class*. New York: Harper Business.
Fukuyama, F. 1995. *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Hamish Hamilton.
Gibbons, M. et al. (eds.). 1994. *The New Production of Knowledge*. *The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies.* London, New Delhi: Sage.
Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Erotism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
Giddens, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha. Sociologické nakladatelství.
Giddens, A. 2000. *Sociologie.* Praha: Argo.
Giddens, A. 2007. *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity Press.
Hollingsworth, R., R. Boyer (eds.). 1997. *Contemporary Capitalism. The Embeddedness of Institutions*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
Jensen, M. B., B. Johnson, N. Lorenz, B. A. Lundvall. 2004. „Industrial Dynamics, Innovation and Economic Development." Příspěvek přednesený na *DRUID Summer Conference.* Elsionore, 14.–16. 6. 2004.
Kadeřábková, A. et al. 2008. *Ročenka konkurenceschopnosti České republiky 2006–2007*. Praha: Centrum ekonomických studií VŠEM, Národní observatoř zaměstnanosti a vzdělávání NVF.
Luhmann, N. 2000. *Vertrauen: ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
Lundvall, B. A. 2005. „Innovation System, National Learning Pattern and Economic Development." Příspěvěk přednesený na *3rd Globelics Conference*. Pretoria, November 2005.

Lundvall, B. A. 2006. „Interactive Learning, Social Capital and Economic Performance." Příspěvek přednesený na konferenci *Advancing Knowledge and the Knowledge Economy*. Washington, D.C., 10.–11. 1. 2006.
Lundvall, B. A., M. Tomilson. 2002. „International Benachmarking as a Policy Learning Tool." Pp. 203–231 in M. J. Rodrigues. *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion.* Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar.
Merton, R. K. 1957. „Priorities in Scientific Discovery. A Chapter in the Sociology of Science." *American Sociological Review* 22 (6): 635–659.
Možný, I. 2006. *Rodina a společnost.* Praha: Sociologické nakladatelství.
Müller, K. 2002. *Industriální zdroje, ekonomický růst a sociální změna.* Praha: Sociologické nakladatelství.
Müller, K. 2007. „Institucionální faktory růstu výkonnosti národního inovačního systému." *Working Paper CES VŠEM* No. 1. Praha: CES VŠEM.
Nelson, R. 1993. *National Innovation Systems: a Comparative Study*. Oxford: Oxford University Press.
Nowotny, H., P. Scott, M. Gibbons. 2001. *Re-thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty.* Cambridge: Polity Press.
OECD. 2005a. *Governance of Innovation Systems*. Vol. 1, Synthesis Report. Paris: OECD.
OECD. 2005b. *Governance of Innovation Systems*. Vol. 2, Case Studies in Innovation Policy. Paris: OECD.
OECD. 2005c. *Governance of Innovation S*ystems. Vol. 3, Case Studies in Cross-Sectoral Policy. Paris: OECD.
Room, G. 2007. „Opinion and Debate Challenges facing the EU: Scope for Coherent Response." *European Societies* 9 (2): 229–244.
Schmookler, J. 1966. *Invention and Economic Growth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Schumpeter, J. A. 1946. *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*. Bern: A. Franke Verlag.
Soete, L. 2002. „The challenges and the potential of the knowledge-based economy in the globalised world." Pp. 28–53 in M. J. Rodrigues (ed.). *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion.* Cheltenham, UK, Northampton, USA: Edward Elgar.
Stehr, N. 1994. *Knowledge Societies*. London: Sage.
TC AV ČR, Sofres Factum. 2003. *Závěrečná zpráva o výsledcích průzkumu poptávky malých a středních podniků v regionu hlavního města Prahy v oblasti inovací.* Praha: TC AV ČR, Sofres Factum.
Váchová, D. 2004. „Projekt BRIS. Inovační strategie v regionech Praha a Plzeň." *Inovační podnikání & transfer technologií* (1): 7.
Webster, F. 2002. *Theories of the Information Society.* London, New York: Routledge.

VIII. česko-slovenská konference:

KVALITATIVNÍ PŘÍSTUP A METODY VE VĚDÁCH O ČLOVĚKU

Ve dnech 19.–20. ledna 2009 proběhne na půdě Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci VIII. česko-slovenská konference „Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku“, kterou organizuje Katedra psychologie Filozofické fakulty UP Olomouc a Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty UK Praha spolu se svými partnery. Konference je věnována problémům aplikace a výuky kvalitativního přístupu a metod. Konference navazuje na předchozí ročníky pořádané v letech 1999 až 2008 na stejné téma v Bratislavě, Brně, Olomouci a Praze. Tento rok s podtitulem „Kvalitativní přístup pro praxi“.

V počátcích byla tématem konference spíše obhajoba kvalitativního přístupu, dnes se však zdá její místo při poznávání jedinečnosti člověka i řádu v lidské společnosti nezastupitelné. Jsme zvyklí klást otázky ostatním, položme si je tedy i sobě. Pro koho podnikáme svá bádání? Jak na výsledky našich studií reagují političtí zastupitelé? Tlumočíme správně životní zkušenosti našich probandů, respondentů či participantů? Daří se nám rozšiřovat úhly pohledu, podporovat to dobré v místních komunitách a vymetat dokola opisované i vyprávěné mýty? Jsme se svými metodami poznání užiteční všude tam, kam upínáme své snažení? Tematicky navazujeme na minulý bratislavský ročník věnovaný kvalitativnímu výzkumu ve veřejném prostoru. Vítáme ústní i posterové příspěvky z psychologických, sociologických, adiktologických, pedagogických, politologických, filozofických, antropologických i jiných projektů. Hranice mezi obory mohou být více než polopropustné, obzvláště tehdy, pokud máme společné metody a společné cíle. Jedním z těchto cílů je jistě i hledání cest lepšího fungování v rozličných odvětvích, která musí reflektovat rozmanitost života lidí v nejrůznějších situacích.

Další možnou tematickou skupinu pro přihlašování příspěvků tvoří aplikace kvalitativního přístupu a metod v oblastech: *klinického výzkumu, narativního přístupu, sociologického výzkumu, výzkumu v rámci pomáhajících profesích, výzkum v oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky a výchovy, adiktologického výzkumu a obecně výzkumu rizikového chování.*

Aktuální informace a elektronické přihlášky na konferenci jsou k dispozici na webových stránkách www.psych.upol.cz a www.adiktologie.cz (> Adiktologie > Odborné konference), popř. na e-mailové adrese konference@adiktologie.cz.

Důležité termíny:	Uzávěrka přihlášek – včasná registrace:	do 15. prosince 2008
	Uzávěrka přihlášek – pozdější registrace:	do 10. ledna 2009
	Uzávěrka zaslání abstrakt sdělení:	do 30. listopadu 2008

Přihlášky i abstrakta je možné vyplnit pouze v elektronické podobě na výše uvedených webových stránkách. Konferenční poplatek zahrnuje vstup na konferenci, vytištěný program konference, knihu abstrakt, sborník konference, občerstvení v průběhu konference a večerní program. Poplatek nezahrnuje ubytování ani hlavní stravu (obědy a večeře). Výše poplatků byla stanovena na: - 700,- Kč (pro studenty*: 400,- Kč) při včasné registraci (do 15. 12. 2008); 850,- Kč (pro studenty* 450,- Kč) při pozdější registraci (do 10. 1. 2009); při platbě na místě pak 1000,- Kč (pro studenty* 500,- Kč).